

מיקום חברתי סובייקטיבי: ישראל ביחס לאירופה

ישראל בסקר החברתי אירופאי (ESS)

רמי אבנימלך ואירית אדלר

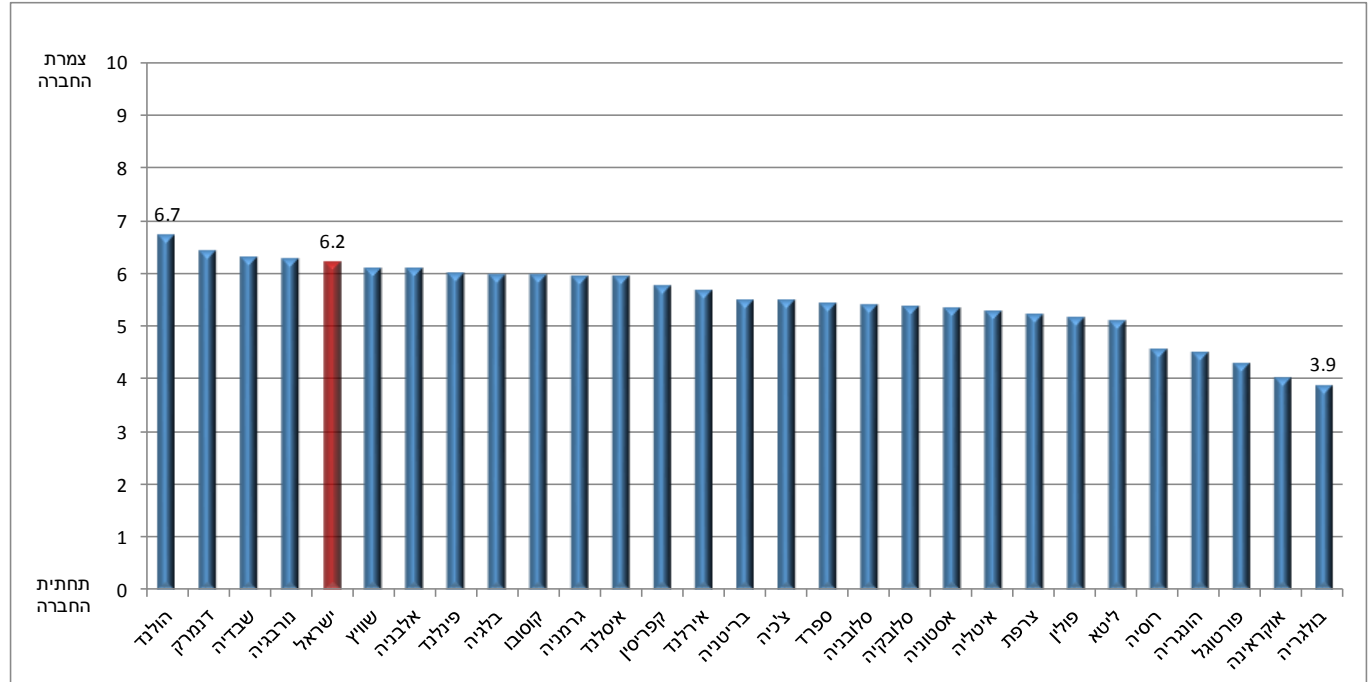
במהלך 2012 נאספו בישראל נתונים של **הסקר החברתי האירופי (European Social Survey)** (Survey). הסקר החברתי האירופי (ESS) הינו פרויקט תשתית במדעי החברה שנועד לקדם מחקר והוראה ומדיניות ציבורית. מטרתו ליצור בסיס נתונים על עמדות, ערכים והתנהגויות והשינויים בהם לאורך זמן. המטרה היא לחזור על הסקר מידי שנתיים לצורך יצירת מאגר נתונים איכותי למעקב השוואתי אחר שינויים חברתיים. הפרויקט הינו פרי יוזמה של קבוצת מחקר באירופה במימון ועידוד הקרן האירופית למדע והאיחוד האירופי. ביזמת האקדמיה הלאומית למדע הצטרפה ישראל לסקר והשתתפותה מנוהלת על-ידי משרד המדע, הטכנולוגיה והחלל.

למערך הסקר החברתי האירופאי יתרון מרכזי בכך שהוא חוזר על שאלות הליבה מדי שנתיים. מאפיין זה מאפשר מעקב אחר עמדות על פני זמן וזיהוי התחומים בהם חלו שינויים, או שבהם מתגלה יציבות בעמדות החברתיות. בשל השאלון האחד ומערך הדגימה הקפדני ניתן לומר במידה רבה של ביטחון כי שינויים או יציבות בתוצאות משקפים תהליכים חברתיים אמיתיים. בנוסף לשאלות הליבה כולל השאלון בכל סבב שני חלקים העוסקים בנושאים מתחלפים (כ- 40 שאלות בכל חלק). דו"ח זה מציג ממצאים השוואתיים עבור ישראל בהשוואה למדינות שהשתתפו בסקר בשנת 2012 בה כלל החלק המתחלק שאלות המתייחסות להבנת ולמידת הערכה של הדמוקרטיה.

במסגרת הסקר חברתי האירופאי של הסבב השישי (2012) נשאלו המשתתפים בכל המדינות את השאלה הבאה: "בחברה שלנו, יש אנשים שנוטים להיות בצמרת ויש אנשים שנוטים להיות בתחתית. לפניך סולם הנע מהצמרת לתחתית. היכן היית ממקם את עצמך בסולם זה כיום?". המרואיינים התבקשו לציין את מיקומם בחברה על סולם ערכים 0 עד 10, כאשר ציון 10 מסמל את 'צמרת החברה שלנו' וציון 0 את 'תחתית החברה שלנו' (הכותרות הללו הוצגו למרואיינים בכרטיס עם הסולם). תרשים 1 מציג את הציון הממוצע של השאלה בכלל מדינות אירופה אשר נבדקו בשנת 2012. מהנתונים ניתן לראות כי בממוצע, הישראלים ממקמים עצמם במקום די גבוה בסולם החברתי (ציון ממוצע של

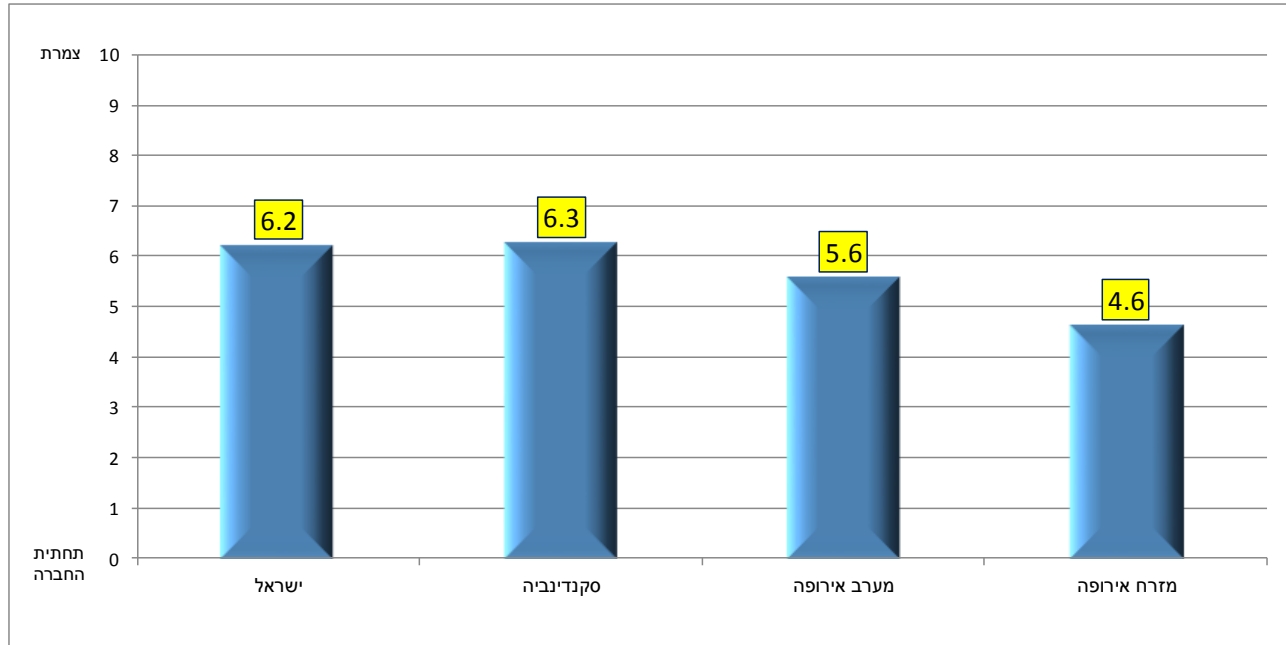
6.2). ישראל ממוקמת ביחד עם מדינות סקנדינביה ומעט מתחת הולנד, בה הציון הממוצע הוא הגבוה ביותר (6.7). הממוצע הכלל אירופי בשאלה זו עומד על 5.22, והוא נע בין ציון 6.73 בהולנד ל-3.89 בבולגריה.

תרשים 1. מיקום חברתי סובייקטיבי, 2012

בנוסף, ניתן לראות בתרשים 1 כי המדינות המשתתפות בסקר נחלקות לשלושה גושים עיקריים: מדינות סקנדינביה הנמצאות בצידה השמאלי של ההתפלגות ובהן הציונים הממוצעים הגבוהים ביותר, מדינות מערב אירופה הנמצאות בעיקר במרכז ההתפלגות ומדינות מזרח אירופה הנמצאות בעיקר בקצה הימני של ההתפלגות והן בעלות הציונים הממוצעים הנמוכים ביותר. לאור זאת, קובצו המדינות לשלושת הגושים ולישראל לצורך העמקת השוואה.

תרשים 2. מיקום חברתי סובייקטיבי – ממוצע לפי הגושים, 2012

לגוש מזרח אירופה הוכנסו כל המדינות הקומוניסטיות לשעבר (בולגריה, אוקראינה, הונגריה, רוסיה, ליטא, פולין, אסטוניה, סלובקיה, סלובניה, צ'כיה קוסובו ואלבניה) הגוש המערב אירופאי כולל את פורטוגל, צרפת, איטליה, ספרד, בריטניה, אירלנד, קפריסין, בלגיה, גרמניה, שוויץ והולנד), והגוש הסקנדינבי כולל את מדינות דנמרק, נורבגיה, שבדיה, איסלנד ופינלנד. ניתן לראות באופן חד וברור את ההבדלים (המובהקים) בתפיסת המיקום בחברה בין הגושים. תושבי הגוש הסקנדינבי ממקמים עצמם בממוצע, במיקום הגבוה ביותר (ציון ממוצע של 6.3), אחריהם תושבי מדינות מערב אירופה עם ציון ממוצע של 5.6 בעוד תושבי מדינות הגוש המזרח אירופאי ממקמים עצמם, בממוצע, במיקום הנמוך ביותר (ציון ממוצע של 4.6). בנוסף, ניתן לראות כי ישראל ממוקמת לצידן של מדינות סקנדינביה עם ציון ממוצע של 6.2 אשר זהה למעשה לממוצע מדינות הגוש הסקנדינבי.

מיקום חברתי סובייקטיבי – קבוצות השכלה:

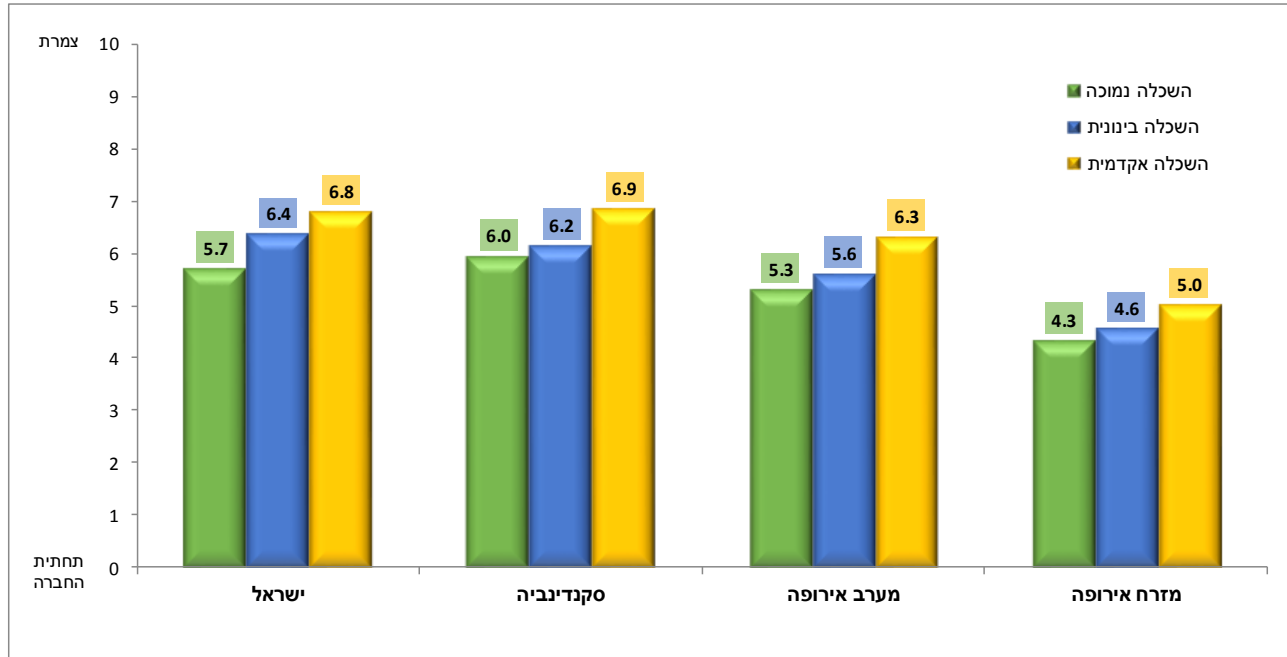
בשלב הבא נבדק הקשר בין השכלת המרואיינים לבין האופן בו הם ממקמים את עצמם על הסולם החברתי. קשר זה נבחן על-פי החלוקה לגושי המדינות, על מנת לבדוק האם ימצאו מאפייני התנהגות שונים בין הגושים.

החלוקה לרמות השכלה נעשתה על-פי המדד האחיד האירופאי, ¹ISCED. עבור הניתוח אוחדו קטגוריות ההשכלה לשלש קטגוריות: **השכלה נמוכה**, עד תיכונית ללא בגרות מלאה, **השכלה בינונית**, השכלה תיכונית כולל בגרות והשכלה על תיכונית לא אקדמית **והשכלה אקדמית**.

ניתן לראות בתרשים 3 כי כצפוי, בכל הגושים יש קורלציה ברורה בין רמת ההשכלה למיקום הסובייקטיבי בסולם החברתי, כאשר המשיבים נוטים למקם עצמם גבוה בסולם ככל שהשכלתם גבוהה יותר. עם זאת, ניתן להבחין בהבדל קל, כאשר בישראל ובמזרח אירופה, הפער במיקום החברתי הסובייקטיבי בין האקדמאים לבעלי ההשכלה הבינונית קטן יותר מהפער בארצות מערב אירופה וסקנדינביה, שם ניתן לראות קפיצה גדולה יחסית במיקום הסובייקטיבי של האקדמאים (0.4 בישראל ובמזרח אירופה בהשוואה ל- 0.7 במערב אירופה ובסקנדינביה). בישראל הקפיצה הגדולה הינה בין ההשכלה הנמוכה לבינונית.

¹ <http://www.uis.unesco.org/Education/Pages/international-standard-classification-of-education.aspx>

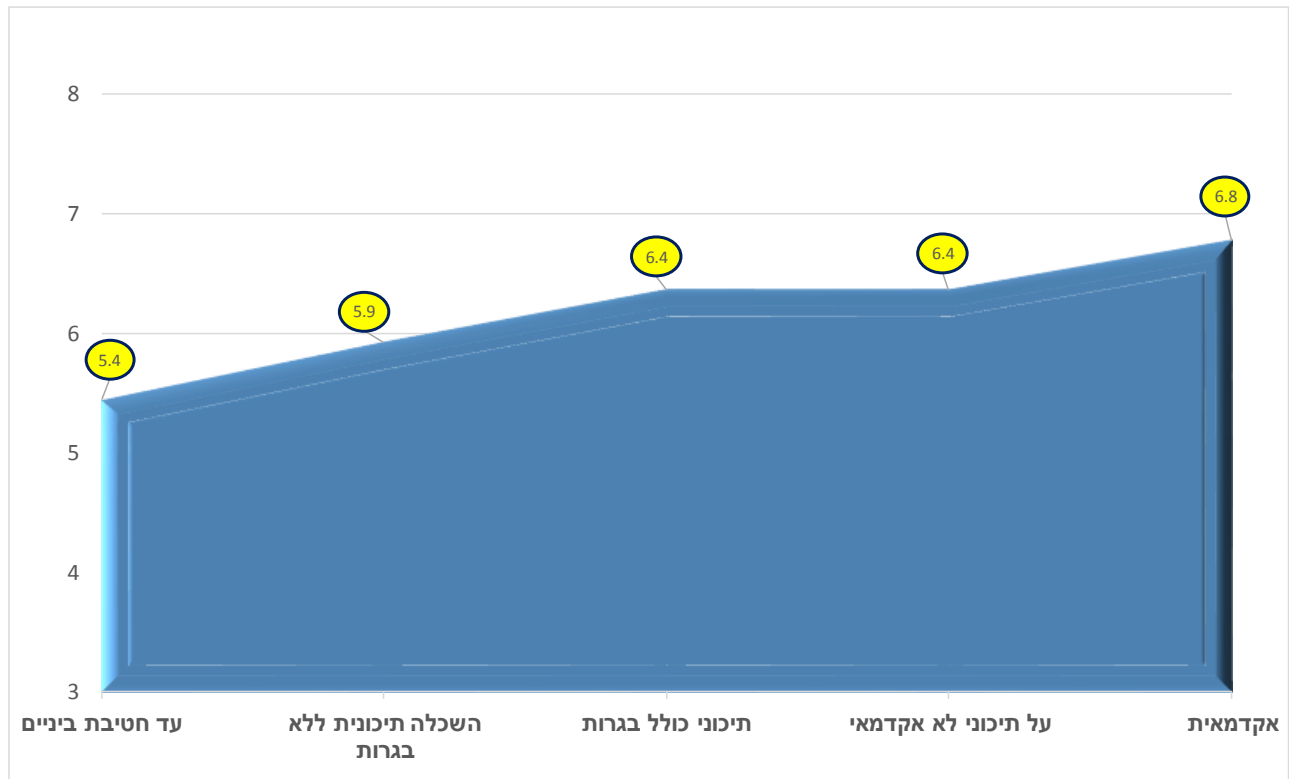
תרשים 3. מיקום חברתי סובייקטיבי: ממוצע לפי רמות השכל בגושים השונים

מיקום חברתי סובייקטיבי: ישראל

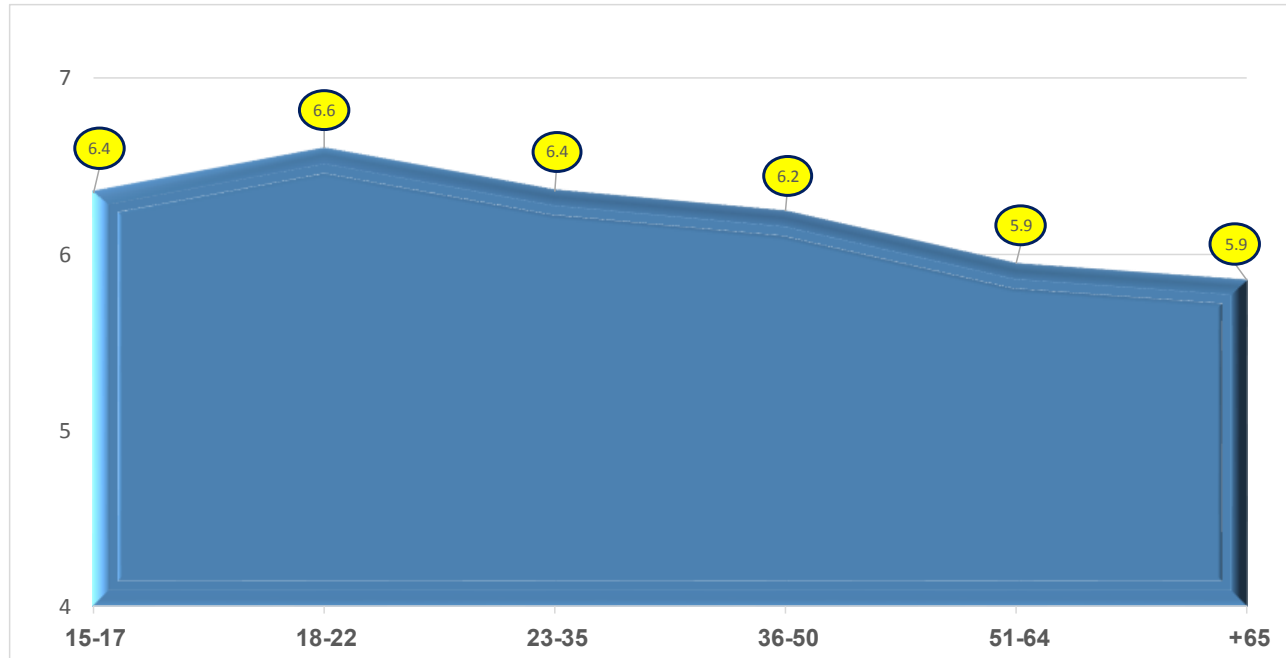
בשלב הבא בניתוח מתרכז בישראל ומנסה לבחון את המיקום החברתי הסובייקטיבי על-פי מאפיינים שונים של המשיבים. תרשים 4 מתאר את הקשר בין רמת ההשכלה למיקום החברתי הסובייקטיבי בישראל ובו ניתן לראות בבירור כי העלייה ברמת ההשכלה מלווה בנטייה למיקום חברתי סובייקטיבי גבוה.

תרשים 4. מיקום חברתי סובייקטיבי על-פי רמות השכלה: ישראל

בניתוח על-פי גיל ניתן לראות תופעה מעניינת. בגילאים הצעירים, המשיבים מרגישים כי הם מיקומם בסולם החברתי גבוה יחסית. התחושה מגיע לשיא בשנות הצבא כאשר ממוצע הדירוג עומד על 6.6, כמעט הממוצע בקרב האקדמאים. לאחר מכן, עם העלייה בגיל, מתרחשת מגמת ירידה במיקום החברתי הסובייקטיבי.

תרשים 5. מיקום בחברה בישראל לפי גיל

מאפיינים נוספים בהם נמצאו הבדלים מובהקים וְאוּ ממצאים מעניינים בהקשר למיקום החברתי הסובייקטיבי הם המגדר, המצב הבריאותי וארץ הלידה. תרשים 6 מציג את הבדלי המיגדר, המצב הבריאותי² וההבדלים בין ילידי ישראל לבין אלה שנולדו מחוץ לישראל. מתרשים 6 ניתן לראות כי על אף מעמדן הנחות של הנשים ביחס לגברים בשוק העבודה ועמדות חברתיות ופוליטיות, המיקום החברתי הסובייקטיבי הממוצע של נשים זהה לזה של הגברים (6.2) לשתי קבוצות המיגדר).

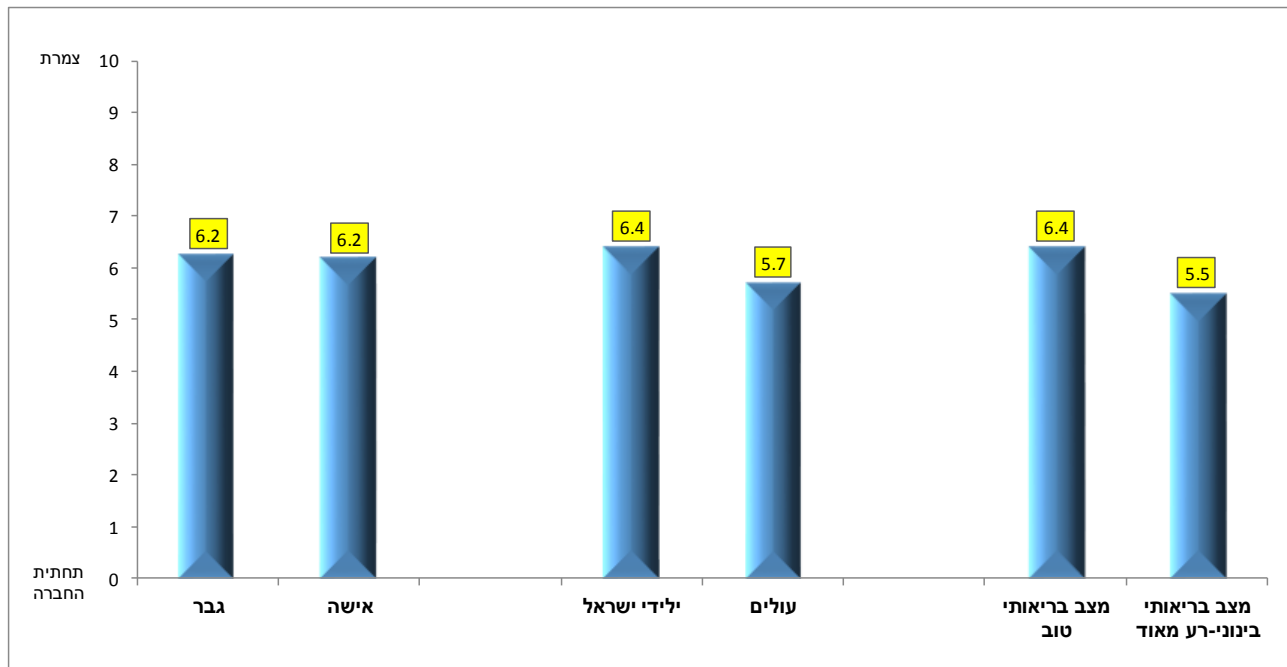
עוד נמצא בתרשים 6 כי כצפוי, ה'צברים' (ילידי ישראל) ממקמים עצמם במיקום חברתי גבוה יותר מן העולים (מיקום ממוצע של 6.4 לילידי ישראל בהשוואה למיקום חברתי ממוצע של 5.7 בקרב העולים). תופעת ההגירה ידועה כצעד הגורר פעמים רבות ירידה

² המצב הבריאותי נמדד באמצעות התשובות לשאלה: "מהו מצב בריאותך באופן כללי?" המשיבים התבקשו לענות בסולם בן חמש דרגות כאשר 1 משמעו "מאד טוב" ו-5 משמעו "מאד לא טוב".

במעמד כלכלי וחברתי, ויתכן שפער זה במיקום החברתי הסובייקטיבי משקף את השפעת ההגירה.

ההבדל הגדול ביותר במיקום החברתי הסובייקטיבי קשור במצב הבריאותי משיבים שהודו כי אינם בריאים (מצב בריאותי סביר, לא טוב ומאד לא טוב) גם ממקמים עצמם נמוך בסולם החברתי (ציון ממוצע של 5.5). לעומתם, המשיבים שחשים שבריאותם טובה (מצב בריאותי טוב וטוב מאד), דרגו את מיקומם החברתי גבוה יותר באופן משמעותי (מיקום ממוצע של 6.4).

תרשים 6. ישראל - מיקום בחברה - פילוחים נוספים

לסיכום:

מנתוני הסבב השישי של הסקר החברתי האירופאי עולה כי בממוצע, הישראלים ממקמים עצמם במקום די גבוה בסולם החברתי (ציון ממוצע של 6.2), יחד עם מדינות סקנדינביה. כאשר נבדק המיקום החברתי הסובייקטיבי עם השכלה נמצא שמתקיימת קורלציה ברורה בין רמת ההשכלה למיקום הסובייקטיבי בסולם החברתי, כאשר המשיבים נוטים למקם עצמם גבוה בסולם ככל שהשכלתם גבוהה יותר כאשר בישראל הפער הגדול קיים בין ההשכלה הנמוכה לרמת ההשכלה הבינונית. כמו כן, נראה שמיקום הסובייקטיבי בסולם החברתי קשור גם באופן הדוק לתחושה הסובייקטיבית לגבי המצב הבריאותי: משיבים שהשיבו כי אינם בריאים (מצב בריאותי סביר, לא טוב ומאד לא טוב) גם ממקמים עצמם נמוך בסולם החברתי. לעומתם, המשיבים שחשים שבריאותם טובה (מצב בריאותי טוב וטוב מאד), דרגו את מיקומם החברתי גבוה יותר באופן משמעותי.

בניתוח על-פי גיל ניתן לראות תופעה מעניינת. בגילאים הצעירים, המשיבים מרגישים כי הם מיקומם בסולם החברתי גבוה יחסית. התחושה מגיע לשיא בשנות הצבא ולאחר מכן, עם העלייה בגיל, מתרחשת מגמת ירידה במיקום החברתי הסובייקטיבי.

בנוסף, נראה שבישראל, על אף מעמדן הנחות של הנשים ביחס לגברים בשוק העבודה ועמדות חברתיות ופוליטיות, המיקום החברתי הסובייקטיבי הממוצע של נשים זהה לזה של הגברים. כמו כן מצאנו שילידי ישראל ממקמים עצמם במיקום חברתי גבוה יותר מהעולים.